

Світлана ВІТВИЦЬКА,
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
vityucka.svitlana@ukr.net

Діана МОВЧАН,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано основні поняття дослідження «мораль», «моральне виховання», «позакласна діяльність», «моральна вихованість учнів початкової школи»; виокремлено підсистеми морального виховання: «сім'я», «навчальний процес», «спілкування», «позакласна та позашкільна діяльність учнів»; охарактеризовано основні форми та методи морального виховання учнів молодшого шкільного віку у позакласній діяльності.

Ключові слова: мораль, моральне виховання, моральна вихованість, учні початкової школи, позакласна діяльність.

The article analyzes the main research concepts of "morality", "moral education", "extracurricular activities", "moral education of primary school pupils"; the subsystems of moral education are singled out: "family", "educational process", "communication", "extracurricular and extracurricular activities of students"; the main forms and methods of moral education of primary school students in extracurricular activities are characterized.

Keywords: morality, moral education, moral upbringing, primary school students, extracurricular activities.

Актуалізація проблеми. Моральне виховання учнів початкової школи є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, діяльність якої ґрунтується на гуманістичних принципах та особистісно-орієнтованому підході до організації освітнього процесу. Аналіз нормативно-правових документів (Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Державний стандарт початкової освіти, Концепція «Нова українська школа» та Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів») свідчить про те, що держава приділяє значну увагу формуванню моральних якостей та соціальної відповідальності, духовному розвитку учнів. Проте в сучасному світі, де зростає вплив цифрових технологій, масової культури та соціальних мереж, традиційні підходи до виховання нерідко виявляються недостатніми. Це зумовлює необхідність пошуку нових ефективних форм та методів, які б сприяли формуванню моральних якостей у дітей та їхньому усвідомленню значення етичних

норм у повсякденному житті. Позакласна діяльність відкриває широкі можливості для морального виховання, адже вона створює умови для розвитку соціальних навичок, відповідальності, взаємоповаги та громадянської свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми морального виховання молодших школярів досліджено в працях українських учених (Н. Басюк, І. Батарейна, Л. Бельська, І. Бех, С. Білозерська, С. Вітвицька, О. Гордійчук, Р. Даниляк, В. Єремєєва, Н. Шагай та інші), які розглядають як теоретичні засади цього процесу, так і його практичну реалізацію. Окрему увагу в сучасному науковому дискурсі приділено підготовці майбутніх учителів початкової школи до проведення позакласної роботи, зокрема в аспекті морального виховання учнів. Цю проблему висвітлюють у своїх дослідженнях такі вчені, як В. Бондар, В. Киричок, О. Коваленко, О. Михальчук, О. Поліщук, Ю. Соловей та ін. Роботи цих науковців сприяють глибшому розумінню процесів морального виховання молодших школярів і підкреслюють важливість позакласної діяльності як ефективного засобу його реалізації.

Мета статті: узагальнити досвід морального виховання учнів початкової школи у позакласній діяльності, проаналізувати ефективні форми морального виховання.

Виклад основного матеріалу. Моральне виховання учнів початкової школи є важливою складовою всебічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період реалізуються основи моральних цінностей, соціальних норм і моделей поведінки. Діти навчаються розрізняти добро і зло, співпереживати, діяти чесно та справедливо. Відомі науковці (І. Бех, К. Журба, В. Киричок, Р. Павелків та ін.) вказують на те, що діти віком від 6 до 10 років вже здатні самостійно розуміти та усвідомлювати моральні стандарти суспільства. Учені відзначають, що учні початкових класів вже мають психофізіологічні та психологічні передумови для формування моральної поведінки, яка базується на моральних принципах. Порівняно з дошкільним віком, вони мають більшу здатність стримувати свої дії, виявляти самостійність та контролювати свої вчинки [5, с. 424].

Аналіз наукової літератури дає можливість визначити базові поняття дослідження. Найширшим поняттям є мораль.

Мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Мораль виконує також пізнавальну, оціночну, виховну функції. Складовими моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільності чи індивіда, орієнтує їх у світі цінностей. [3, с. 216].

Науковці С. Вітвицька та В. Єремєєва зазначають, що «моральне виховання – один з видів виховання, який передбачає цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів та формування звичок й навичок моральної поведінки відповідно до певної ідеології» [2, с. 105].

І. Батарейна зазначає, що моральне виховання дітей передбачає розвиток почуття любові до батьків і Батьківщини, а також формування таких моральних цінностей, як правдивість, справедливість, чесність, скромність і милосердя. Воно включає усвідомлення сутності моралі, прийняття моральних ідеалів, засвоєння норм і переконань, виховання високих моральних якостей та здатність переживати моральні почуття [1, с. 103].

Відзначимо, що моральне виховання є однією з актуальних і водночас складних проблем, яка потребує спільних зусиль усіх, хто причетний до виховання та навчання учнів

молодшого шкільного віку. На наш погляд, моральне виховання – це системний і безперервний процес, спрямований на формування у учнів моральних цінностей, ідеалів та норм, розвиток моральної свідомості, почуттів і поведінкових навичок, що сприяють усвідомленню та застосуванню етичних принципів у повсякденному житті. Важливим аспектом цього процесу є взаємодія між учителем і учнями, учнем і учнем, учителями і батьками, школою і громадськістю, що передбачає засвоєння моральних норм, розвиток моральних почуттів та поступове формування свідомого ставлення до власної поведінки і відповідальності за свої вчинки.

С. Вітвицька розмежовує поняття «позакласна» і «позаурочна» робота, «позакласна» і «позаурочна» діяльність школярів. Позакласна робота – це робота вчителя щодо організації позакласної діяльності учнів. Позакласна діяльність, на думку С. Вітвицької, виховна діяльність, спрямована на забезпечення умов для самореалізації кожного учня, його нахилів, здібностей, можливостей. Позаурочна робота вчителя – це робота, спрямована на розширення, поглиблення знань, умінь і навичок учнів, основними формами якої є предметні гуртки, предметні тижні, факультативи.

С. Вітвицька та В. Єремєєва зазначають, що до форм морального виховання можна віднести: бесіду, дискусію, свято, диспут, усний журнал, гру тощо; до методів морального виховання: загальні методи виховання; до засобів морального виховання: діяльність, колектив, традиції, праця, сім'я, народні традиції, фольклор тощо. Науковці виокремлюють підсистеми морального виховання такі як: сім'я, навчальний процес; спілкування; позаурочна виховна діяльність; позашкільна діяльність; засоби масової інформації [2, с. 106-107].

О. Поліщук відзначає, що у процесі позакласної діяльності формуються та розвиваються моральні якості та цінності. Для молодших школярів це означає навчання не лише контролювати свою поведінку, але й відповідати за свої думки та вчинки. Позакласна діяльність допомагає дітям виробляти навички морального вибору і відчувати себе впевнено у прийнятті цих важливих рішень [4, с. 264].

Участь у гуртках, колективних проєктах, творчих заходах, волонтерській роботі чи екологічних ініціативах допомагає дітям на практиці засвоювати моральні принципи та застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

На наш погляд, майстер-класи є чудовою формою позакласної діяльності, що дозволяє учням освоювати нові навички через практичні заняття. Вони сприяють розвитку таких важливих моральних якостей, як терпіння, відповідальність та взаємодопомога, а також допомагають учням дисципліновано підходити до навчання і творчих завдань. Благодійні акції є важливим інструментом виховання у дітей почуття співчуття та відповідальності. Долучаючись до допомоги тим, хто цього потребує, учні не лише розвивають моральну свідомість, а й вчаться бути чуйними і відповідальними громадянами. Творчі завдання сприяють розвитку емоційного інтелекту, даючи учням можливість самовиразитися через мистецтво. Такі завдання допомагають дітям краще розуміти моральні принципи та усвідомлювати важливість етичних переконань у житті. Рольові ігри дають учням можливість пережити різні ситуації, в яких вони можуть застосувати моральні норми. Перегляд фільмів на моральну тематику допомагає учням глибше розуміти етичні дилеми та аналізувати поведінку героїв. Театральні вистави дозволяють дітям випробувати себе в різних життєвих ролях, що допомагає розвивати їхнє співчуття та емоційну чутливість. Різноманітні гуртки, у свою чергу, дають учням можливість працювати у колективі, ставити спільні цілі та досягати їх разом. Це забезпечує розвиток таких моральних якостей, як відповідальність, чесність і здатність до співпраці.

Саме у позаурочний час, у позакласній діяльності учні мають більше свободи для самовираження, спілкування та співпраці, що сприяє гармонійному розвитку та зміцненню моральних переконань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Позакласна діяльність відіграє важливу роль у моральному вихованні учнів початкової школи, оскільки вона надає можливість учителям створювати сприятливе середовище для розвитку не лише інтелектуальних, але й етичних якостей дітей. Вона дозволяє учням засвоювати моральні принципи через практичні заняття, взаємодію з іншими, а також через творчі й емоційні переживання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці та адаптації нових методів і форм морального виховання, які б відповідали сучасним вимогам освіти та допомагали ефективно впливати на моральний розвиток учнів у контексті швидко змінюваного суспільства.

У сучасних умовах реформування освіти особливого значення набуває проблеми морального виховання учнів початкової школи, оскільки саме на цьому етапі формується фундамент моральних цінностей, соціальної відповідальності та етичних норм поведінки. Моральне виховання потребує системно-діяльнісного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Батарейна І. Педагогічні умови морального виховання учнів початкових шкіл України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: історіографія проблеми. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2020. № 1 (24). С. 100–105.
2. Вітвицька С. С., Єремєєва В. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів університетів заочної форми навчання та непедагогічного профілю. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2017. 232 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид 2, доп. і випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
4. Поліщук О. П. Роль позакласної виховної роботи у формуванні моральних цінностей молодших школярів. *Інноваційна педагогіка: журнал. Причорном. наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій*. 2018. Вип. 3. С. 262–264.
5. Столяренко О. Б., Марчак Т. А. Інтерналізація моральних норм у формуванні моральної самовідомості молодшого школяра. *Перспективи та інновації науки*. 2023. №7(25). С. 416–432.